

Кожа ийи школа

КАЙЫЗЫ-ДАА ЧАРТЫК ЧҮСТЭЭР

Бо ийи чагаа Эраин биде Тес-Хем районнардан барык хайы утда келген. Кожа районнардан — Нарын, Берт-Даг ортумаа школаларында октябрь 5 хүндө аалчылар кыжыгындаан хөй болур. Чүге дие школалар тургустунгандан бээр бежен харлаар, мычангаш лизы-бүрү чылдарда оуу доосканнар, башкылар мыла бөгүн өөрини турар оолдар, уруглар-биле нэп ужуражып, солун чуаа-ларны кылдылар.

«Школамыстың юбилейи, 50 харлаан» диген чуаа-ларны бо хүндө Нарын суурга дыннап болур. Школа коллективни апаа белет-кенип турар. «Бөгүңү бо школаның канчаар тургустунганы, оон амдырал-чы оруктары, каш чыл бурунгаар апаа кымынар өө-рин чоранналы» деп айты-рыглар солун болуру чуаа-жык.

Ычан, 1941 чылда Эраин-ниң эң ырак сумузу Хон-дей-Ансынга, амгы Нарын суурга, эге-чада школаның түдүүн түдүп дооскан болгаш 30 өөреникчилер, чагыс башкылар школа ажылдап эгелээн. Баштай-гы ол башкыны Вик-тор Парылович Ку-гаалай дээр. Башкыны баштайгы өөреникчилериниң арасында амгы үеде хүндү-лүг дыштанылгаче үнген-нер, ам-даа ажылдап чоруу-лар база бар. Оларныч чамдыктары бо: Дорлин Нураат, Сеидин Сан-Хө, Минчээ Кусун олар мур-накчы малчылар. Чыргал-оол Доржу совхозта профес-сор даргазы. Яныгымаа Малагар бар-дыр, школага ол үеде техниктиң ажыл-чыи бооп ажылдаш, пен-сияже үнген. Оон-даа хөй хоочуннары алап болур. Төрөн суурунун амжыл-кенинге, амдыралында илдекейлиг киришп чоран, бо хүндө бистин ара-

тургап, ботандылар дээр ажылдаар апаар бис. Кал-дар-биле хандырттынымыс багай эвес, амжыл-херэн, сорулгазын эки билер баш-кылар бисте ажылдап турар, 43 башкының 32-зи ол-ла школаның яны-бүрү чыл-дарда дооуучулар төрөн школанында ажылдап турар-лар ол. Директоруус С. Б. Д. Ендан анык, шим-ченгир, амжыл-ш дээрне кызымак деп билер бис, школаны дериг-херекселер-биле четчелээр хемчеглерин ап турар. Бөредиле эге-лекчизи Т. К. Нооуун-биле деминг, коллектив-биле сү-мележиң, өөредиле-кыжы-дигелиг болгаш амжыл-гы айтырыгларын дидими-биле башкарып турарлар. Кичээл бүрүз бисте ажык.

Бистинг школаның эки амжылдыг деп санаттынып турар башкылар хөй. Улус өөредилгениң тергенине-ри С. С. Базаа, В. К. Ке-ден, Л. С. Шойдуп, Б. А. Аракчаа, О. К. Секев, Л. Д. Кыргас, В. К. Ендан, Б. Ш. К. Соруктуг болгаш оон-даа өскөлери күзедин-биле адаар бис.

Школаның амдыралын, амжыл-жиги амгы үеңиң негелдиз-биле тургузары-ның чуугазын эки билеп турар бис. Дузалал амжыл-гыны хөгжүдери-биле хөй-лү, колланары, далаа, хаваннары туруп, ол тала-ан-биле район иштинде демделеп турарымыс ба-гай эвес.

Бичин-Уруг КЫРГЫС. Тыва Республиканың шко-ламын аалдары башкы-ам.

Бичин улуска хөгжүм үжүрү өөредип, оларны башкылар — нарын амжыл-жиги бирээ. Дегем өрөөлө он амжыл-жиги олуртуп алгаш, хайы утда өөредип амжыл-жиги болунамыс. Чүтле чагыстап өөредип чууга. Уран талаатыг болуруна сундулуг уругларын өөредип уран чүрү школаның башкысы Чечек Хереловна Оуру уугустун хөгжүм херекселерине Кызыл хоорайныч хөй чаш-тарын өөредип. Бо чыгыш ол хөгжүм херекселерине өөредип дээр элэн каш уругларны хүлээнип алган.

ЧУРУКТА: Чечек Хереловна школачы Херек Шоранага дотра ойнаары өөредип турары.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

оралдажып турар бис. Бис-тинг школаның районда улус школаларыны бирээ. Бе-жен чыл бурунгаар 25 өө-реникчилер, чагыс башкылар эгелээн. Чөре мичаш амжыл салгалды өөредип бисте эвес үлүс-херекке төлөтүп үлүрү киришпирин келген башкыларын бөгүн алаары күнчиги. А. Б. Чараш-оол, И. Е. Сеидей, О. О. Сеидепа, З. М. Карамалова, О. К. Делег, А. М. Малайчева, А. Ш. Оюн, О. Е. Кочук болгаш тына башкыларын он-он төлөөлери ажылдап турганнар.

Тургустунгандан бээр бежен чылдар эртенниң бүдүүнүлө коллектив чаа өөредилге чымын эгелээн. Чогадыкчы үр-түндөлдиг болур дээр тыныгыр, ди-лээкчилеринг амжыларын

коллективте, амжыл-жиге дүржүлгө башкылар-ның амжыл-жиге түнели. Ону малагы башкы амжыл-жиге тергипер Д. К. Дарма, С. С. Кедеп, улус башкылар Э. Б. Сырат, Е. А. Сеидип-оол, С. И. Чаянмаа, Т. А. Сарымыл, К. Г. Дан-агыч болгаш оон-даа өскө-лөринг адмта хамаарыш-тыр бөгүн чуугаалар бис.

Өөредилге амжыл-жиге, дээрне болдуруу-биле башкылашкын класын

ажыткадымыс — амжыл-жиге эгелээкчи болур. 10-гу класстың бирээндө башкы эртенниң согуурдагы 12 өөреникчи өөренип эгелээн. Эртенниң үндөс-теринге өөредип, кичээлгө мөү-шү-нарлы оолдар, кыстары амжыралга белеткээр — бистинг кол сорулгазы.

КЛАРА КОМБУ. Берт-Даг ортумаа шко-лачы директору. Тес-Хем район.

САНАЛЫҢАР МАНАДЫВЫС

«Шыны» хүндүтүг ном-чукчулары, силерниң-биле ам база сүмележир апардымыс. «Шыны» болуучу номчукчу-ларга катан чөдө бергенден бээр улуг үр болган. Солунуң үндүрүлгезин деткип, сагыш чооваан чагаалары бижил ту-рарынар дээр силерге четтир-генинвисте илеретпес арга чок. Моон мурунда силерге ды-налып турганымыс ышкан дээр оон чогадыкчы коллек-тив оралдажышкынынарны кылып турарын эскерипте тур боор силер. Ыччалда-даа орал-дажышкынар шуут система-же шилчир, турмуучур апа-ры чуугажык. Бо бүгүге си-лерниң дузанаар, санал-бода-лынар чууен артык үнелиг.

Ычангааш «Чагыдыла-92» чоруп турар бо хүндө ном-чукчулар силерниң санал-о-на-лынар алыры-биле «Шыны» кыска анкетаны бөгүн пар-ла-дымыс. Колдунда кыска, чиге айтырыглар мында кирген. Си-лерге дилээримис болза, чө-дө шүүтүсүп орбайн, дары-нада айтырыгларга дары-лаш, «Шыны» анкетаның дээр, редакцияже дары чору-дуп көрүңер. «Шыны» чыл-да өртө — 25 рубль 10 ко-пек.

1. «Шыны» солунуң чагыдып алдынар бе? Чагы-дар деп бодап турар силер бе? Чагыдыксавайн турар болза, чүге ындыгы?

2. Солунуң арынарынга чүңү дугайын кол-ла номчуксаар силер?

3. Солунуң материалдарының утка-шынарының өскөрдүп турарын чүү деп бодаар силер? Бо тала-зы-биле силерниң саналыңар чүү? Кандыг тема-ларны чырытса, кандыг чаа рубрикаларны айт-са экил?

4. Солунуң бижикчизи болуксаар силер бе, анаа чүңү бижиксээр силер?

Ат, фамилияларны, алаңар адын, мергежилине-рин анкетаның сөөлүңе тодаргай айтып каарына-ры силерден дилээрими.

ЧАРЛАДДАР БҮӨРӨЗҮ

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 Мультифильм. 8.30 Фран-цуз дыл. 1-ги чылы. 9.00 Телефильм. 9.25 Француз дыл. 2-ги чылы. 9.55 «Ак-тирнун уран мергежил». Никита Подгорный. 11.00 «Ажык чон чүвө». 13.00 Коллаж. 13.05 «Монгунел-чек фурун». Уран-чечен телефильм. 14.10 Барыда-лыг фильм. 14.20 Концерт. 15.10 — 15.40 Ритмич гим-настика. 17.00 «Черинг хе-рин». Хөй сериялыг эртен-тайыбырлыг фильмни баштайгы көргүзүү. 3-кү сериялы. 17.55 Мультифильм.

ОКТЕБРЬ 1

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 6.20 «Эртен». 9.05 Уруг-ларга дамчыдыла (немец дыл кичээли). 10.05 «Сухово-Кобылиның херээ». Уран-чечен телефильмни баш-тайгы көргүзүү. 1-ги фильм. 11.10 «Цирк, цирк, цирк». 12.00 ТМА. 12.15 «Биржа-лардан медээлер». 12.30 Со-вет телевидениниң тогу-зүндө. 14.00 Мультифильм. 14.20 «Телемист». 15.15 «Укүлөжикчишкын». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериа-лы. 16.20 Ташы. 16.40 Муль-тифильм. 16.55 «Биржа уку-дукчузу». 17.05 «Уругларны музыка клуу». 17.35 «Чем-пионнар-биле када». 17.50 Барыдаалыг фильмни баштайгы көргүзүү. 18.10 Согуургантарга. 18.25 «Блок-пот». 18.30 ТМА. 18.45 «Бры дугайында сактымышкын». 19.20 «КВН уламчыла-шаан». 19.50 «Сухово-Кобылиның херээ». 1-ги фильм. 21.00 Информастыг программа. 21.40 Совет телевидениниң 60 чылынга тускай үндүрүлгө. 22.30 — 23.50 Техчапар. 00.30 Ени-скоп Василий Ролзано-биле беседалар. 7-ги да-мчыдыла. 00.50 ТМА. 01.05 Алар атлетика. 01.50 — 03.00 «Сухово-Кобылиның хе-рээ». 1-ги фильм.

КЫЗЫЛДАН 18.55 «Рынокче баамнар». Кызыл-Макадыктын эрт комбинатының директору Г. С. Иргит-биле интервью. 19.20 «Экичелер». Инфор-мастыг программа. 19.50 Медээлер.

МОСКВАДАН 20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг улунар, чаш-тар». 20.30 «Дирителгениң соода амдыралы». 22.20 Политиктиң программа. 22.55 Реклама. 23.00 Медээ-лер. 23.15 Ю. Тарасовтук ирилжиле-биле дамчыдыла-га.

ТТ дамчыдылгалары 00.45 — 01.55 «Хөг-лүг уруглар». 23.55 Футбол. УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 18.55 Коллаж. 19.00 Ажыл-агы дугайында интервью. 19.15 — 20.00 «Бракны Чөөн чүң».

«ПИОНЕР»: «Погла-ды конку за улам». 9.00. «К/С Сказка»: «Принцесса с Луны». 10.40, 14.00. «Чест-ный Принц». 16.20, 19.00 шактарда.

ОКТЕБРЬ 1-ДЕ «НАЙРАЛ»: «Музыкаль-ная фантазия» (2 сериялы). 10.00, 13.00, 18.50. «Мудрая княгиня Мавдуха» (Мон-голия, 2 сериялы). 16.00 шак-тарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сезар и Ро-зали». 14.20, 16.40, 19.00 шак-тарда. «ВОСТОК»: «Восточный коридор или Ракет по...» (2 сериялы). 13.30, 16.10, 18.50 шактарда.

Тыва Республиканың Телевидение болгаш радио дамчы-дыла талазы-биле күрүнө комитетинин коллектив, Журна-листтер эвелеинин баштаар чери. «Шыны», «Тувинская пра-ва» солуннары редакция коллективтары Куртсерадоунуң даргазы, республиканың Журналист эвелеинин баштаар черинин даргазы Тавалай Чылбакович САЛЧАККА, оон ол-ду, Кызылдың педагогика институдунун студентизи.

ЭРАСТЫҢ оозал-ондакха таварышкы мөчөзү-биле холбаштыр хамы кыжыдалы илерейлел тур.

Индекс 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Тыва республиканың Ном үндүрер чер, полгтра-фия болгаш ном садмынын херектеринин талазы. бие күрүнө комитетинин типографиясы, Кызыл. Шетиники болгаш Кравченко кудумчузу, бажы №1. Солун неделада 5 катан үңср. Хемчээли 2 парлагга амазы. Тиражы 27007 экз. Чартык № 969.

СЭТА-ның спорт медээлеринден

ТЕННИС Чурттуг чээрби беш харлыг спортчу херээжен Лариса Санченко «Санкт-Петербург кубог» дээр делегей маргылдазында түнел оюнда немец спорт-чу Барбара Риттерни ут-каш, чемпион атты чаалап алган.

Совет теннисист херээ-женер эжеш ойнаарында база шылгараан. Апаа Ки-еа чурттуг Наталья Мед-ведева биле Одессадан Елена Брюховец олар тү-нел оюнда Изабел Демон-жо (Франция) биле Джо Дюрини (Англия) уткан.

БАДМИНТОН Американың Калифорния штатының Ирани хоора-йында эркен чемпионатка Подмосковеден Ирина Се-рова Великобританиядан Фина Смитти түнел оюнда уткан.

ВОЛЕЙБОЛ Волейболга Европа че-мпионадынын эге оюнары-нда ССРЭ-ниң херээжене-риниң шилдик командазы (А бөлүккө) Болгарияны спортчуларын 3:0 санга ут-кан. Ол маргылдаалар Ита-лианың Равенна болгаш Бари хоорайларында болуп турар. Апаа Греция —

Чүге киржикчилер эвээжил?

Кызыл хоорайның бирги чери дээр 20 километрге чаала чарыш маргылдаа-зын эркен аштаптыр хүнде бол-дуп эркен. Найысалдын Совет Тываның 5 чылы ат-

тыг стадиондан эгелээн ол спортчу демселеге 17 кижи киришкен.

Маргылдааның түнелдиз-де август айда бистинг рес-публикага бир дугаар эркен

42 километр ажыг хемчээл-диз марфаның ийги маң-далыг чери алган. Ымаыл-дын электри стадионының төлөзүн Ораан Эренгин өскө өөрү мурнай маңап кел-

БОТУЛИЗМ ДУГАЙЫНДА

Амгы үеде бажы ээлери кыжык удуз кат, чимис, нога, мөөгү аймаан дузап, калдырып ап турар. Аш-чөм пролукту-ларын белеткээриниң эне-са-гары журулуг чуул — гни-на, ары-шөвөр чоруктуу не-гелдизинин шыгызы-биле сагары. Ымаыл болбас бо-ла аар азыр — ботулизм аары болуп. Ботулизм азыр-ге аш-чөмдөн чыда-биле хо-раннары-дыр. Оон тыттыр чылдаганы — бажыга бе-леткээр быжыдыр дуглаан баккаларда мөөгү, эвээш ду-

заан ногаалар, ыштаан бол-дуг кадырган балык, холбас, ветчина, ногаа база чимистер-нин шын эвес консервалал кылганында хораннамыш-кыга таварып болуру-дур.

Ботулизминг микробтары черде өзүп турар болгаш аш-чөмге черге өстүргөн ногаа, чимис аймаа-биле кады кзын болур. Олар 3-6 шак ишти-нде кайыштырган сугта безин дыйчарып каар. Микробтар аш-чөмгө өзүп көвүдүзүп, эне-не чидиг хоран — токсинин үн-дүрер. Ол хоран кижиниң ор-

ганизминче аш-чөм-биле ка-ды келген, ижин-баары чид-гил-биле хораннап, өлүмгө бе-зин эжеп болур. Бичин уруг-лар ол токсинге улуг улуска боозарга дүргөн адыр.

Аары дүргөн эгелээр бол-гаш, хораның чимис чиген соонда, 3-24 шак соонда ко-рак баксырал, чүвөлөр ийи кыдыр көстүр болгаш шока-ранайлыг туруп бээр. Чан-дыкта кижиниң үңү түнүд, сымылаш апаар, харын-даа үн чидил-лаа болур. Чүс азы-рары бергелээр, суг думчүк

таварыштыр төктүп эгелээр. Куску, кууу олуртуру, шы-нга сулаары, бажы безин угбастай бээр — азырын-де демектери.

Бажыга чөм консервала-рын канчал аймыл чок болду-рум? Бирги кол негелсе — ногаа, чимис, кат болгаш өс-ке-даа чөм аймаан, баккалар-ны, кышкыларын тергип кыдыр арылап чууру. Мөө-дыкта кижиниң үңү түнүд, сымылаш апаар, харын-даа үн чидил-лаа болур. Чүс азы-рары бергелээр, суг думчүк

дур ужурулуг. Мөөгүлери ма-ринаттаары күнчиги. Мари-нада немээр кислотта микроб-тарын өзэрин болдурус бол-гаш токсин үндүреринге шал-тыктаар.

Эт, балык, мөөгү, морков, свекла ышкан продуктуларны консервалаары кончук берге. Ычангааш оларны бажыга белеткөөсө чогуур. Рыноктан амжыл продуктуларны консер-валал каан турда, хуу кижилерден сактымыш аш-чөмдүг. Ногаа болгаш чимис аймаан консервалаарга ынаар укус

Эмчининг сүмези

кислотазы азы лимон кисло-тазы, дус, кпир немээр. Ону соодукчуга шыгжаар. Ботулизминг микробтары болгаш токсин продуктулар-ны дашкы хевирин өскөрт-пес деп түвени биле чогуур. Аарынын эге симптомна-рында-ла дүргөн эмчиге баар, чигиничи продукт чиген улу-ту дегерезин кынадыр.

Лидия КОМЛЕВА. Республиканың кадыккы төвүнүн инструктору.